

Марко Погачар

КРАС

Психогеографија

*Не иди преко Краса, Бјанка, да се не ране твоје очи. А моја
ћјесма је Крас, Крас, Крас. Бјанка, не иди, не иди међу нас.*

Сречко Косовел

Започињала је посљедња трећина рујна, дневно свјетло полако се али осјетно тањило и градски кестени бубњали су по хаубама аутомобила остављајући једва примјетне удубине, а мој унутарњи осјећај за вријеме говорио ми је да је било ка-сније него што заиста јест. Дан прије вратио сам се с Кварнера, обишао рођенданску забаву коју су с руте били скренули стручци магичних печурки, подрезао тромјесечну, сјединама већ доброно прошарану браду, на брзину у руксак потрпао нешто одјеће, прозирну пелерину и четири књиге и отпратио се на Крас.

Три су се свеска ондје затекла према претходном, на њима самима, нешто мало напабирченога сјећања и мутној натрухи особне повијести усталом и утемељеном, иако поприлично апстрактном плану, а четврти се у торби обрео импулзивно, слиједећи неумољив такт властита наслова. На Крас сам, одмах је рећи, без већих проблема и стигао, иако је пут из Загреба, не много дужи од двјеста километара, потрајао више од седам сати. Двама редовним пресједањима ваља прибројити непланирано заустављање у Ајдовшчини, гдје сам на пустом перону аутобусне станице између десет и једанаест увечер, у свјетлу једне једине исправне лампе, себи у браду мрмљао Толнаијев стих: „Немој ме, молим те, спасити, немој ме, молим те, спасити, боже” и опсесивно шутирао лименку коле. Била је недјеља, и локалне линије већ су одавно биле згасле. Ипак, тек што је имала избити поноћ, докотрљао сам се љепљив и поспан до Нове Горице, равно на сјеверни крашки праг. И ондје кестени у бодљикавим зеленим кошуљицама сипали су на уредно паркиране, лишћем и недавном кишом упрљане аутомобиле. Стигао сам на Крас, но нисам нити ћу икада бити спасен.

Прва од књига, она мање или више случајна (иако књижевност, како је познато, не трпи случајности) лирски је, романсирани мемоар Шипија Златапера *Мој крас* из 1911. године. Златапер, чији је отац с презименом Златопер у Трст највјеројатније стигао из Сплита, био је необичан, уколико је тако нешто уопће могуће рећи, просвијећени тршћански иредентист, који је, као добровољац, недуго након уласка Италије у рат пао покошен к. у. к. куглом на падинама Монте Калварија у децембру 1915. године, услјед Четврте битке за Сочу, с погледом на Горицу. У свјетлу потоњих догађаја и на спомен свих ондје насуканих душа бит ће написана позната антимилитаристичка тужалка „O Gorizia tu sei maledetta”, лијепа, меланхолична мелодија коју управо звиждим, и сјетит ћу је се сваки пут кад се за окуком укаже овај зрцални град. На некада плавним пољима које сада заузима Нова Горица налазили су се у оно вријеме само циглана и ново горишко гробље, убрзо по отварању напуштено. Тијела се, у глином презасићеном тлу, нису изволијевала распасти.

Свједочанства казују да су експлозије тешких артиљеријских салви у зрак из земље, мијешајући их са свјежим лешевима војника, подизала одавно мртва, свечано одјевена трупла, све с краватама и оним смијешним, картонским ципелама. Сачувани дио управне зграде творнице данас је најстарија грађевина у новом граду, а на пензионирано гробље подсећа тек неколико парком расутих надгробних плоча и цеста којом су некад из града клипсале погребне поворке, а данас води у исти, иако сасвим различит свијет, преко имагинарне, али опипљиве прљаве црте, у Италију.

Шипио Златапер, та несвакидашња, брката птица која је издалека помало подсећала на Ничеа, као дјечак се тешко разболио. Претрпјевши озбиљну неурастенију, послан је у својој петнаестој години на Крас, не би ли се ондје опоравио. То значи да је Златапер, годиште 1888, на Крас стигао непосредно прије но што се у Сежани родио Сречко Косовел – на чије ретке опадају два од четири споменута свеска на мојим леђима, чему ћу се још вратити – те у области још увијек дјеломично растројен боравио у вријеме његова доласка на свијет, у марту 1904. године. Тридесет година послје, под окупацијом, у Сежани је рођена моја бака Марија Погачар, у матичне књиге уписана под презименом свог оца Ивана, Чебулец. Збило се то осмога рујна, на дан који ће, још нешто касније, бити упамћен као датум капитулације фашистичке Краљевине Италије. Марија Погачар умрла је дементна у својој деведесетој години у старачком дому у Шмарјети 2024. и покопана је на Осми март на шмихелском гробљу у Новом Месту, уз диду Тону, недалеко од његове у рату ишчезле браће, једног безименог партизанског курира и у непосредној близини Прешернове Примичове Јулије.

Оне двије Косовелове књиге редом су пријевод *Инџејрала* објављен 1981. у Сплиту, који је сачинила Ана Марија Кобал, касније супруга дубровачког пјесника и преводитеља Лука Паљетка, и *Човјек иза брга*, збирка пјесама у прози и фрагмената у пријеводу Јосипа Остија, штампана 1989. у Бањалуци. Ости, пјесник и писац рођен у Сарајеву, живио је од почетка овог нашег посљедњег рата у Словенији и умро у Томају, на Красу, гдје су – сватко у своје вријеме – боравили такођер дјечак Сречко Косовел и моја дјевојчица бака, Марија Чебулец, чија је мајка Емилија ондје рођена. Малени Томај ће се, дакле, испоставити једним од чврстих чворишта ове приче. Првонаведени свезак, који на насловници носи пјесников портрет у оловци начињен специјално за то издање, најважнија је и кроз неколико формативних година уосталом једина пјесничка књига у мом животу. То је књига која ми је, ударцем ногом, разјапила врата у језик, у поезију. Баш као што је и бака Марија дуго година била средишња и најважнија особа у мом животу, с којом сам, једнако у дјетињству и оној још увијек помало њежној иако већ подивљалој, одметнутој доби у којој је Златапер упућен на Крас на лијечење, проводио највише времена и која је, иако на један посвема друкчији начин, преда мном прострла живот. Могао је то, наравно, бити било који други, много познатији „велики пјесник” на чије се књиге у оно вријеме, док су згаришта социјализма још тињала, дало налетјети и у радничким кућним библиотекама, но нека је чудна игра, по својој природи отпочетка и у свему књижевна, уредила да то буде баш Косовел, рођен неколико кућа од баке Марије и ондје издахнуо. Управо под њезиним сплитским кровом ја сам упијао његову постхумну књигу, у сјеновитом стану гдје се то моје језично обраћење, односно

обраћање к језику, и догодило. Ова је мршава биљешка, предуга фуснота уз један углавном пјешачки тједан, дакле, једнако из разлога књижевних као и из разлога животних, напосто *морала бићи састављена*.

Задржимо се ипак још начас на томе како је поезија, посредством *Инџејрала*, на стражња врата и неочекивано, али необичном – или за стихове управо својственом – стихијском снагом, једног децембарског дана крајем деведесетих година, попут лавине и без имало милости, нахрупила у мој далеки живот. Становао сам у родном медитеранском граду, оном истом из којег је у Трст вјеројатно допутовао Златаперов отац. Као ученик Друге језичне гимназије, боравио сам углавном опет код баке Марије, тада однедавно удовице Тоне Погачара, капетана бојног брода ЈРМ у пензији. Она је, већ је речено, у Сплит била стигла линијом супротног смјера, с Краса, преко Пирана, Пуле, Новог Места и Каштела, да ондје остане до краја својих свјесних дана. Година је могла бити 1999. С изнимком понеког наслова Теодора Стерцена, Ефраима Кишона, Џ. Р. Р. Толкина и, наравно, Хашекових *Доживљаја доброј војника Швејка*, нисам читао ненужне књиге. Језик је за мене био пасивно средство, непримјетан, непроблематичан и непроблематизиран „прозирни” медиј, а поезија за мене није постојала. Или је, још горе, таворила у неком мрачном углу мог бића сведена на своју бескрвну институционалну утвару, километре бесмислених, баналних редака разноразних националних препородитеља, генерала и часних сестара, какви су у оно вријеме још нешто тамније окупирали странице школских читанки. Свирао сам у панк, нојс и хардкор саставима, гласно, лоше и брзо, и поезију сам, а да то нисам знао, упијао кроз репетитиван, френетичан ритам гитарске гласбе, посредством стихова које сам, често и у сасвим дословном смислу, тада тек рубно разумио. Локална је група *Zidar Betonsky* (то ми се име данас доима измишљеним, како какав домаћи Макар Чудра) међутим углазбила пјесму која ми је из неког разлога посебно запела за ухо, а с фотокопираног омота демо-казете прочитао сам и запамтио име аутора. Неколико мјесеци касније, на новогодишњем сајму у подрумима Диоклецијанове палаче, периферним сам видом на штанду угледао то име и будзашто купио књигу тада стагнирајућег издавача: свезак већ онда пожутјелих страница, за којима сада с једне стране посеже зној који пробија моју кошуљу, а с друге на њих насрће ситна приморска киша.

Унутра сакупљени, курзивом тискани стихови преобликоват ће преко ноћи, из темеља и трајно, мој живот и свијет. Иако тада под снажним, тинејџерским утјецајем „метеорских” рокенрол биографија – под тамном, дакле, магнетском орбитом брзих смрти – Косовелово ме животно проклетство из неког разлога није занимало: одједном, привлачиле су ме ријечи. У њима ћу први пут угледати и интуитивно спознати језик као оно што јест, а до тада ми је то таворило пред носом, скривено: његову материјалност, текстуру, код са својим законима створеним да се обарају и крше, уједно константу и вјечну мијену, незауостављиви ритмички пулс, *basso continuo* који шикља, али се даде зауздати; језик као игралиште, неисцрпан простор могућности, истовремено темељ свијета и свијет сам по себи, отворен, неухватљив и несталан, али потпун. Он ће се, укратко, преда мном одједном појавити гол, у својој *нейосредној присућности*. Од тог тренутка, негдје с уласком у двадесет и прво столеће и нови милениј, постат ћу читатељ поезије, и то ће се за мене

испоставити на више начина пресудним. Сљедеће двије или три године *Инџејрали* ће бити моја једина пјесничка књига. Пречитавао сам је, носио са собом, у ходу срицао и меморирао поједине дијелове, како неки то ваљда чине с *Библијом*, а да ми није пало на памет да потражим неку другу, могуће сличну. Нисам имао потребу, нисам залазио у књижаре, можда сам све то проматрао као светогрђе: та имао сам већ свога бога, свог демона. Са завршним гимназијским разредом, кад су у курикулуме књижевности продрли Елиот, Горан Ковачић, Весна Парун и Гарсија Лорка, научио сам да поезија има и друга страшна и дивља лица, и импулзивно одлучио да се по матури отправим у Загреб на студиј компаративне књижевности, за који тешко да смо имали финансијских предиспозиција и о којем нисам знао баш ништа.

Убрзо по доласку, за једне од посљедњих заиста хладних загребачких зима, зима с дебелим минусима и сњеговима какве се овдје више не производе, набасат ћу на бувљој пијаци на трећег и посљедњег аутора отиснутог у четири мршава свеска која носим на леђима, Шаламуново *Romanje za Maruško*. Из ње сам научио да је слобода поезије неограничена, блиско сродна с нашом властитом слободом, и уз своје властите узусе само с њом сумјерљива. У завежљају нашла се управо због тога, нагоневши ме својим насловом такођер на идеју да се преко Краса упутим пјешке, у једном профаном ходочашћу. Недуго након што сам је пронашао, упознат ћу Томажа и остат ће за мене трајно важан, а Марушу Кресе, његову Марушку, сусрест ћу први пут у никарагванској Манагви 2009. године, када сам већ трагом властитих стихова и сам путовао по свијету, једно округло десетљеће након што ме је, у оном сплитском подруму, ујео и инфицирао пјеснички вампир с Краса. Прву књигу објавио сам у двадесет другој години. Оној истој у којој је Косовел, покошен сушицом и дотучен менингитисом, пао мртав, а да свјетло дана није стигао угледати *Zlati čoln*, његова за живота приређена збирка ранијих, углавном импресионистичких и симболистичких стихова. У торби су се испрва имала затећи још два наслова. Хандкеов *Gestern unterwegs*, који код куће нисам успио пронаћи, те збирка Рилкеових *Елеија*, на коју сам у оном брзинском, приручном пакирању заборавио. Но није важно. Рилке је увијек са мном.

Још увијек пљуште киша и кестени, јесен на Красу је службено започела. Четири дана киснем у Новој Горици, Горизији и дуж катете која их спаја, на цести која је некад водила ка гробљу. У граду у којем сам одрастао навикли смо, ако је иако могуће, кад киши не напуштати кућу. На гробља, такођер, не одлазимо ако баш не морамо. Овдје су навике друкчије. Имам пелерину, знам како се користи (читао сам и ту Шаламунову књигу), али излазим без ње. Одлучио сам ипак – јер би тај грч уосталом било неодговорно избјећи – обићи изложбу Зорана Мушича, који је родом из ових брда. Његову „Циришку собу”, потом реконструкцију једног од ателеа, избор из зрелих и касних циклуса. Сликаство је Мушич учио код Љубе Бабића, и затим је више година провео на далматинском кршу, који стоји у темељу многих од ових слика. Платана, таписерија, фресака, керамике. Волим те лаке, колористички распршене и истодобно помало аветне коње, говеда, магарце; Мушичев Ласко након Аушвица. Односно, у његовом конкретном случају, након што је „сам видео

оно нешто што је морао видјети Гоја”, то јест кад му се десио Дахау. Ручао сам у гостиони *Vecia Gorizia*, на рубу негдашњег жидовског гета. У њој је зачет ТИГР, прва конспиративна, оружана антифашистичка организација уопће, чије је методама радикалније, истарско крило, предводио берамски земљорадник Владимир Гортан. Двадесет и осам фашиста пуцало му је у леђа средином октобра 1929. године. Још једна нит у мрежи неважних спона и случајности, могуће претјераних, никоме осим приповједачу потребних подударности – дакле, управо онаквих какве исплићу чврст корбач књижевности, бич којим се данас додуше углавном тјерају мухе – биљежи да стражња врата мог загребачког небодера излазе на по Гортану именовану улицу. По њој сваки дан ступам, не размишљајући о томе, лишен опасности, без свог сумњивог тисканог терета. С ТИГР-овцима је, по свему судећи, преткрај живота шуровао и Косовел. Спустио сам се напокон до Соче, масивне зелене воде из које струкови паре узлазе према небу гдје се стапају с видљивом водом небеском, која се свако толико безобзирно сурвава ка тлу. Покисао сам поприлично, осјећам како ми нокти у чарапама полако пљесниве, а са собом имам једне једине плитке патике. Изузев пелерине, посве сам неспреман за ходочашће које ми предстоји, али тако је – како је. Невезано уз журбу и оне печурке, неке озбиљније припреме ионако нису долазиле у обзир. Све је морало бити баш као и сваки други дан, само друкчије. Желио сам се, попут Златапера, препустити нечему лирском и истовремено конкретном као „можда сам ја из једног малог града, а моја су прошлост смреке с Краса”. Смежурана кожа табана у мокрој обући. *Gorizia, tu sei maledetta*.

На пут полазим из Нове Горице, из стана у Прешерновој улици. За мојим леђима је Трновска шума, прве, сјеверозападне падине Динарида, којима почиње Балкан. Ако је вјеровати географима. Крлежа, за мене по много чему најважнији југославенски писац, сматрао је – метафорички, али и мртво озбиљно – да Балкан почиње с оне стране Олеандер терасе загребачког хотела *Есџланге*. Јужно, дакле, од жељезничке пруге којом се, овако или онако, стиже и до овдашње станице, у Југославији последње. Ту је прави почетак приче: на самој граници, прљавај црти, с обновљеном станичном зградом за леђима, десном ногом у Италији, а лијевоу у Словенији, с погледом на некадашњу царинарницу. У расходованој, цигленој кућици данас је сједиште удруге која ме је овамо позвала. Пјешачење почиње очи у очи с двјема цијевима тешке ловачке двоцијевке тунела Костањевица. Вођен унутарњом ударном иглом, као сачмом набијен фишек бивам протјеран кроз ону десну, а затим неко вријеме настављам уз саму међу, утврђену 1947. године и све до 1955. потпуно затворену. У Шемпетеру при Горици, на главном тргу, заустављам се попиту каву. За сваки случај: руту сам утврдио тек у најширем смислу, овлаш, и не знам што ме тим поводом чека касније. Отварам Остијев пријевод, који неко вријеме нисам имао у рукама. Пјесников портрет на насловници, тек нешто мало мање крупно кадриран, овај пут је онај познати угљен Божидара Јакца, Јакца чији је потез Косовел у својим писмима хвалио. Цитат, конрадовски, постављен као епиграф предговору, је из „Црних зидова” и каже „човјек долази / из срца таме”. Ја сам управо, попут чађаве парњаче, испузао из цијеви једне огромне двоцијевке. Ово је прича о причама, а у причи ништа није и не може бити случајно.